

DOĞU VE BATI MİTOLOJİLERİNDE HAYVAN MOTİFİ II. Sürüngenler, Balıklar, Kanatlılar ve Mitolojik Hayvanlar

Altan ARMUTAK*

Animal patens in the Eastern and Western mythologies II. Reptiles, fish, avians and mythological animals

Summary: Humans who were once considering animals as gods, during the zoomorphic phase, have mostly developed mythological patens related to mammals as a result of the geographical, social and economical conditions. Meantime, the rich imagination of human being has created extraordinary and metaphysical animals bearing traces of other various animals. Beside these mythological beasts, humans have designed rich mythological patens by using their mostly related animals such as reptiles, avians and fish. In this study, some mythological animals such as reptiles, avians and fish have been considered on their way in the eastern and the western mythologies, and a new evaluation on the mythological base of human and animal relations and human thoughts until the monotheist religions' period were carried out.

Key Words: Mythology, avians, fish, reptiles, religion,

Özet: Zoomorfik evrede hayvanları tanrı olarak kabul eden insanlar coğrafi, sosyal ve ekonomik koşulların bir sonucu olarak daha çok memeli hayvanlarla ilgili mitolojik motifler oluşturmuşlardır. Bu arada insanın zengin düş gücü, çeşitli hayvanlardan ortak izler taşıyan ve gerçekte varolmayan, doğaüstü hayvanların da tasarlanmasına neden olmuştur. Bu mitolojik hayvanların yanı sıra, insanlar yakın ilişkide buldukları sürüngenler, balıklar ve kanatlı hayvanlarla da ilgili zengin mitolojik motifler yaratmışlardır. Bu çalışmada, mitolojik hayvanların, sürüngenlerin, kuşların ve balıkların doğu ve batı mitolojileri içindeki yocalulukları verilerek, insan-hayvan ilişkileri ve insan düşüncesi, tek tanrıci dinler aşamasına değin mitolojik boyutta yeniden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, kanatlılar, balıklar, sürüngenler, din

Giriş

Çalışmamızın ilk bölümünde de belirtildiği gibi zoomorfizm (animalizm) ve antropomorfizm, insanlık tarihinin erken dönemlerinde dini düşüncenin gösterdiği

* I. Ü. Veteriner Fakültesi Morfoloji Anabilim Dalı / Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Bilim Dalı, 34850, Avcılar, İstanbul.

önemli gelişim basamaklarıdır (2, 11). Zoomorfizm evresinde insanlar, tanrıları hayvan biçimli varlıklar olarak düşünürlerken, antropomorfizm evresinde ise tanrılar artık, insan şeklinde tasarlanmıştır (11). Zoomorfizm de hayvanların kayıtsız üstünlükleri kabul edilirken, antropomorfizm'de insan kendi üstünlüğünü kabul etmiş ve hayvanlara da bunu kabul ettirmiştir. Bu iki önemli evreyi birbirine bağlayan gelişim, uygarlığın yükselmesi ve yükselen uygarlığa bağlı olarak da insanoğlunun doğaya hakim oluşudur (1, 2, 11).

Sonuçta; hayvanlara karşı başlangıçta korku ve hayranlık duyarak onları tanrıları olarak kabul eden insanoğlu, zamanla, tümüyle kendi ürünü olan uygarlığını geliştirmiş ve kendi kendisine hayranlık duyarak insanın tanrısının ancak insan biçimli olabileceği sonucuna varmıştır. Dünya üzerinde yer alan kültürlerin büyük bir çoğunluğunda, zoomorfik ve antropomorfik evreler zengin mitolojik renklere sahip evrelerdir ve bu evrelerde şekillenen mitolojik olayların çoğunda da hayvanların önemli roller üstlendikleri saptanmıştır.

Doğu ve batı mitolojilerinde memeli hayvan motiflerini inceleyen çalışmamızda olduğu gibi, bu çalışmada da, çoktanrıci (politeist) dinlerin mitolojilerinde önemli bir yer tutan sürüngen, balık, kanatlı ve mitolojik hayvan motifleri incelenerek sonuçta insan-hayvan ilişkilerinin kökenleri ve gelişimleri tek tanrıci döneme değin bir bütün olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Materyal ve Metot

Araştırmanın materyalini Doğu ve Batı mitolojilerini konu edinmiş Türkçe, çeviri ve yabancı dillerde yazılmış yayınlar oluşturmuştur. Bu kaynaklardan elde edilen bilgiler hayvan türlerine göre sınıflandırılmış ve bazıları veteriner hekimlik yönünden de önem arz eden sürüngenler, balıklar, kanatlılar ile mitolojik hayvanlar başlıkları altında toplanarak bunlara ait mitolojik bilgiye ve karşılaştırmalı yorumlara yer verilmiştir.

Bulgular

Sürüngenler

Yılan: Bu sınıfın en önemli temsilcilerinden olup, deri değiştirmesinden dolayı ölümsüzlüğü sembolize eder. Kutsal ve kimi yerlerde de tanrı olarak kabul edilir. Yılan kültü (tapımı), ilkeçağda çok yaygındır. Toprak altında yaşayan yılanların, ölü atalarla ilişkisi bulunduğuna ve ölü ataların ruhlarını taşıdığına inanılır. Yılan çoğunlukla yeryüzünün ve yer altının simgesidir. Amerika yerlileri için yeraltındaki güçlerin tümü yılanı aittir. Yunan mitolojisinde ise, topraktan yaratılanların tümü yılan biçimlidir. Günümüzdeki ilkel topluluklarda da yılan tapımı (kültü) süregelmektedir (11). Yılan ayrıca sular tanrısıdır ve dünyada ağaç köklerinin arasında yaşar (19). Afrika yerlileri arasında da en yaygın totem yılanıdır (23). Yunanlılar şifa verici tanrılarla

ilişkili olduklarını düşündükleri için yılanları ev hayvanı olarak bulundurmışlardır. Asası iki yılanla sarılı olan Hermes bunun tipik bir örneğidir. Budizm'de aynı yönde görüşü Buda'nın öyküsünde sergiler. Buda insan başlı bir yılan olan "Naga"ya dönüşür ve bu formdayken hastalık ya da kıtlıktan zarar gören insanlara yardım eder. Deri değiştirmesi yeniden doğum olarak kabul edilir (22). Eski Mısır inancına göre, Nil nehrinin kaynağı olan iki mağarada "Agathodameon" adlı bir yılan yaşar (11). Mitolojilerde yılan daima devleştirilir. Sümerlerde, Etilerde ve diğer Anadolu uygarlıklarında bir dev yılan öyküsüne rastlanılır. Özellikle Mezopotamya'daki ünlü Gilgamiş Destanı'nda yılanın özel bir yeri vardır. Yılan bu destanda, Gilgamiş'in elindeki gençlik ve yaşam veren otu yiyerek gömleğini değiştirme özelliği kazanır. Babil tanrılarında Marduk, devlerle savaşırken yanında çok kez yılanlar bulunur (3). Anadolu, İran, Hindistan ve Mezopotamya'yı kapsayan çok geniş bir coğrafyada inanılan Mithra adlı tanrı, arslan başlı bir yılan olup ateşi simgelemektedir. Mithra resimlerde güneş ile beraber gösterilir. Mitra dininde yılan; hayat bitkisini, hayat ağacını ve iyilik yapıp hastaları iyileştirmesini bilen ilahı simgelemektedir (3).

Tanrı Apollon, Delphoi tapınağında yaşayan ve kehanetlerde bulunan toprak ana Gaia'nın oğlu dev piton (python) yılanını, tek kahin kendisi olmak için öldürür. Delphoi'nin eski adı da bu python'un adından gelmekte olup, Delphoi tapınağının kurulduğu kayalıklı mağarada yaşayan dev piton yılanı bu içinden dumanlar çıkan mağaranın üstüne kurduğu üç ayaklı sehpa üzerinde oturur (11). Ayrıca yine tanrı Apollon, bir kral kızıyla birlikte olabilmek için yılanı dönüştür. Bu arada Herakles ise "Hydra" adındaki yılan-ejderi ortadan kaldıran. Herakles, Pirene (Pyrene) adlı bir kızı da baştan çıkarır. Ondan bir yılan doğuran genç kız bunun utancıyla dağlara kaçır ve bu dağlar günümüzde kızın adıyla anılır (6, 19).

Hekimlik sanatını daha doğmadan önce tanrı Apollo'dan öğrenen Centaur (at adam) Kheiron'un Akhilleus ve Aesculap adlı çok başarılı iki öğrencisi vardır. Bunlardan Akhilleus, Kheiron'dan öğrendiği hekimlik sanatını ve edindiği ilaç bilgisini Troya savaşında yaralıları üzerinde kullanırken, diğer öğrencisi Aesculap ise bir süre sonra Tıp Tanrısı olacak ve onun adına tapınaklar kurulacaktır (3, 5, 8). Aesculap bir ölüyü dirilecek denli büyük bir hekimdir. Bu nedenle tanrılar tanrısı Zeus'un hüsnüne uğrar ve bir yıldırımla yok edilir. Tıp Tanrısı Aesculap, elinde tuttuğu ve üzerine yılan sarılı bir asa ile betimlenir. Bu tabloda yılan; hayatın gücünü, insanları besleyip iyileştiren bitki ve ağaçları yetiştiren toprağı, yeraltını ve yeryüzünü ve sık sık deri değiştirmesi nedeniyle gençliği, dinçliği ve yaşama gücünü simgeler (3). Bu nedenlerden ötürü bir süre sonra yılan hekimliklerin sembolü haline gelir (3, 8).

Hititlerde büyük yılan "Aşertu" kutsal bir canlı ve ulusal bir tanrıdır ve "Illuyanka (Illuyiyankaş)" ise, büyük mitolojik bir yılanıdır. Bu yılan kimi yerlerde tanrılarla kimi yerlerde de kartallarla savaşır. Bu dev yılanı karşı savaşan bir tanrıça, tanrılara törenler tertipler ve fiçiler dolusu içkiler hazırlar. Daha sonra Illuyanka'yı ve çocuklarını da törene davet eder. Dev yılan çocuklarıyla beraber gelip yer, içer ve iyice şişer. Yılan çocuklarıyla beraber yuvasına dönmek üzere giderse de yaşadıkları yerlere artık sığamadıklarından tanrıça ve diğer tanrılar onları iplerle bağlayarak yok ederler.

Yine, Hitit ülkesinin koruyucu tanrısı Sandu, azgın bir düşman olarak betimlenen bir yılanı dev bir topuzla öldürür (3). Orpheus dini inananlarınca Antikçağ'da evrenin oluşumu tanrıça Kibele (Kybele) ile "Ofiyon" adlı yılanın sevişme sarsıntılılarıyla açıklanmaya çalışılır. Antik Yunan'da bazı kralların yılan olduğuna inanılır. Sümer'lerin yaratılış efsanelerinde de gökyüzü ve yeryüzü tanrılarını yaratan Lakmu ile Lakamu, erkek ve dişi birer yılanıdır. Aztekler ise insanların "Siyuakotl" adındaki bir yılan-kadın'dan türediğine inanırlar (11). Hintlilerin kutsal kitabı Vedalardaki yılan ile boğuşma sahnesi, doğrudan doğruya doğayı simgeleyen bir semboldür (3).

Roma mitolojisinde "Basilikos" adında bir yılanın özellikleri anlatılır. Bu yılan bir bakışta insanları öldürür. Ancak bir gün kendisini aynada görünce, bakar bakmaz kendisini de öldürür. Basilikos, kuluçkadaki bir kurbağanın altındaki horoz yumurtasından oluşmuştur (11).

Japon mitolojisinde ise, "Yamato No Oroçi" adlı sekiz başlı bir yılan ülkenin huzurunu bozar. Bunun üzerine öldürülen yılanın kuyruğunda taşıdığı ayna, kılıç ve mücevherler, imparatorluğun kutsal hazinelerini oluşturur (11).

Eski Mısır'da gökte yaşayan "Apofi (Apapa)" adlı bir yılan vardır ki bu yılan her gün güneşi doğudan batıya doğru taşıyan güneş tanrısı Ra'nın peşinden gider, onu sokmaya çalışır ve bir gün sokup öldürür. Ancak tanrı İsis, Ra'yı iyileştirir (3, 11). Yine Eski Mısır'da ilkel kaotik yapıyı "Ogdoadlar" denilen ve "Nun-Naunet-Kuk-Kaulet" adlı dört yılan ile "Huh-Haulet-Amon-Amonet" adlı dört kurbağanın oluşturduğuna inanılır ve bu kaos tanrı Aton'un sularından çıkarak düzene soktuğu ileri sürülür (14). Aşağı Mısır Krallığında hayvan-tanrı kobra yılanıdır. Mısır'da kozmogoni (evrendoğum) ile ilgili dört yılan "Uçurum-Karanlık-Görünmez-Su" vardır. Evrenin çevresinde de "Apofis" adlı kozmik bir yılan bulunmaktadır. Bu yılanın yırtıcı gücünden korunmak için dinsel ayinler yapılır. Çünkü Apofis kesinlikle tam olarak öldürülemez (11). Mısır düşüncesinde en önemli ve esaslı rol güneşe aittir. Horus ise güneşi ifade eden bir tanrıdır (21). Kardeşi Seth ile yaptığı kavgada bir gözü çıkar ve Horus, çıkan gözünün yerine "Uraeus" adlı bir yılanı takar. Bu yılan daha sonradan firavunların egemenlik simgesi olmuştur (11, 20). Ölen yılanlar tapınaklara gömülür (12).

Eski İran hükümdarları saraylarına alacakları hekimin bilgisini ölçmek üzere, kendilerini bir yılanla sokturup hekimin tedaviye mecbur bırakırlar. Hekim, ancak hükümdarın iyileşmesini sağlayabilirse, bilgisini ispatlamış olur ve saraya kabul edilerek görevine başlar (3).

İskandinav tanrısı "Votan" sık sık yılan kılığına girer. Slavların efsanevi kahramanı Vseslaviç bir yılanın oğludur. Totemlerinin çoğu yılan olan ilkel toplumlar, yılanları deri değiştirdiklerinden ötürü ölümsüz saymışlar ve ölümsüzlüğü elde edemeyişlerini de ona bağlamışlardır. Yılan, Eski Türklerin "12 Hayvanlı Takvimi"nde yer almıştır (24).

Bir Orta Afrika efsanesine göre; bir zamanlar insanlar da ihtiyarlayınca derilerini atarak gençleşirler. Yalnız bu işlemi yalnızken yapmaları gerekmektedir. İhtiyarın birisi

bu işlemi torununun gözleri önünde yapınca, tanrının gazabına uğrar ve insanlar böylesi bir nimetten mahrum kalırlar (3).

Tibet'te yılan ve kuş birleştirilir ve bu birleşik yaratığa boynuzlu bir insan başı konulur. Aynı motif İran'da da vardır. Bunun ejderha motifiyle ilişkili olduğu ileri sürülmektedir. Ayrıca Polinezya'da yılan tanrıyla kuş tanrı arasındaki mücadele, ağaç oymalara konu olmuştur (16).

Amerika'da Missisipi nehri ve Meksika vadisinin her yerinde tüylü ve boynuzlu bir yılanın inandır ve saygı duyulur. Bölgedeki kızıl derililer bu büyük, tüylü yılanı taparlar ve ona adaklarda bulunurlar (17).

Timsah: En çok Eski Mısır mitolojisinde rastlanılır. Sular tanrısı Sobek timsah başlıdır ve kutsal hayvanı da timsahdır (11). Ancak Mısır'ın her yerinde timsah kutsal kabul edilmez. Bazı bölgelerde düşman sayılır. Halk evcil timsahlara bakar ve besler; kulaklarına küpeler, ayaklarına bilezikler takar ve öldüklerinde bazıları mumyalanıp özel tabutlara konularak kutsal yerlere gömülürler (12). Timsahların, ölen insanlardan günahkar olanları öbür dünyada parçalayacaklarına inanılır (15).

Kertenkele ve Bukalemun: Çoğu ilkel toplulukların mitolojisinde, ateşi yeryüzüne getirerek insanları kurtardıklarına ve dünyanın yaratılışına yardımcı olduklarına inanılır (19).

Kaplumbağa: Yunan mitolojisinde genellikle pek yer almaz. Yalnız tanrı Apollon, bir kralın çok sevdiği kızına yaklaşabilmek için bir kaplumbağaya dönüşür ve kız kaplumbağa ile oynamak üzere onu kucağına aldığı anda birdenbire bir yılanı dönüşerek kızla çiftleşir (7).

Hint mitolojisinde tanrı Vişnu, yeryüzüne ikinci kez bir kaplumbağa olarak iner. Tanrıların denizleri karıştırmak için tersine çevirdikleri bir dağın ucu, dünyanın dibini delmesin diye de sırtındaki kabuğu dağın sivri ucuna dayar (11). Hint mitolojisinde dünya bir kaplumbağanın sırtından doğan bir filin üzerinde bulunur. Çinlilerde kaplumbağa dünyayı destekler ve her bir ayağı bir elementi ya da dünyanın bir köşesini temsil eder. Taoculukta ise, evreni temsil eder ve kutsal güçlere sahip bir hayvan olarak kabul edilir. Kaplumbağa yumurtasının kabuğu kutsamada kullanılır. Polinezya yerlileri de kaplumbağayı okyanus tanrılarının gücü olarak sembolize ederler (22).

Afrika mitolojisinde tanrının ilkin kaplumbağaları yarattığı, sonra bunu insanların ve taşların izlediği bildirilir. Ancak kaplumbağa ve insan zamanla çocuk istedikleri için tanrı tarafından ölümlü olmakla, taş ise çocuk istemediği için ölümsüzlükle ödüllendirilir (19).

Kızıl derili mitolojisinde de kaplumbağa, tanrı Maheo'nun isteği üzerine yeryüzündeki toprağın ilk olarak oluşumunda rol oynar. Tanrı Maheo, suyun dibinden çıkarttığı çamuru, kaplumbağanın sırtına yığıp ve yeryüzündeki toprak buradan köken almıştır. Bu nedenle kızıl derililer ona "Kaplumbağa Büyükane" adını verirler (17, 19). Bazı kızıl derili kabilelerindeyse, kaplumbağaların suyun dibine kadar indiklerine, ancak

bu sırada gözlerine ve kulaklarına çamur dolduğuna ve bu çamurun daha sonra kurutulup bir ada yapıldığına ve dünyanın da bu adadan oluştuğuna inanılır (19).

Balıklar

Balık (Genel): Doğu ve batı mitolojilerinin çoğunda kutsal olup, Sümer tapınaklarının kutsal hayvanı balık kuyruklu bir koyundur. Burada tanrı Ea'nın rahipleri de balık biçiminde giysiler giyerler. Hint tanrısı Vişnu, yeryüzüne ilk inişinde balık biçimine bürünür. Şeytan'ın, Brahman'ın yazdığı kutsal Vedaları denizin dibine atması nedeniyle balık biçiminde yeryüzüne inmiş ve denizi dibinden kutsal kitabı çıkartmıştır. Bu arada insanların kötülüğü seçtiklerini gören tanrılar, onları tufanda boğmuşlar, sadece Manu adındaki bir insancık bir tepenin üstünde sağ olarak kalmıştır. Balık Vişnu, bu insanı sırtına alarak yüzmüş ve suların çekildiği bir kara parçasına onu bırakarak insan soyunu yok olmaktan kurtarmıştır. Denizeci toplumlarda balıkların iyi şans ve mutluluk getirdiklerine inanılır (11, 22). Germen kavimlerinin kötü şeytanı Loki arasına balık kılığına girer ve balık ağını icat eder. Loki'nin oğlu vahşi kurt Fenris'in tasması da balıkların solugundan yapılmıştır. Balıkların soluklarını bu tasmanın yapımında kullandıklarından bu nedenle artık solumadıklarına inanılır (11). Kızılderililerde Tanrı Maheo, ilk önce dereleri yaratır ve sonra bu sudan canlıları yaratır. Önce derin su balıklarını, sonra kumlarda yaşayan diğer deniz hayvanlarını ve gölün dibini yaratır; buradan da sulara yaşayan kuşları meydana getirir (17). Bedevilerde, ay ile güneşin ortak bir düşmanı olduğuna inanılır. Hüt adı verilen ve büyük bir balık olarak düşünülen bir dev, ara sıra onları yutmaya çalışır. Fakat ancak bir kenardan kavrayabildiğinden, ay ve güneş Hüt'den kurtulmayı başarırlar ve hep yaşarlar. Bedeviler mızrak ve silahlarını alıp "Ya Hüt, ayımızın rahatını bozma!" diye bağırırlar (14).

Köpekbaliğı: Polinezya yerlilerinin köpekbalıkları hakkında olağanüstü fikirleri vardır. Pek çok köpekbaliğı yakalayıp yerler ama, büyük mavi köpek balığı yerlilerce bir tanrı olarak kabul edilir. Rahiplerin görev alacakları tapınaklar yapılır ve buralarda balıkçılar ve denizde diğer bulunanlar, bu kutsal köpek balıkları için adaklar adarlar ve dualar ederler (16).

Balina ve Yunus: Memeli hayvanlar olmalarına karşın, fonksiyonel olarak yüzmeye yetisine sahip olmaları ve tüm yaşamlarını denizlerde geçirmeleri nedeniyle bu çalışmada balıklar bölümünde değerlendirilmiştir. Eski İskandinavya'da cadıların balinaları sürebildiklerine inanılır. Japonya'da balina, okyanusların tanrısı için bir denizdağıdır. Kuzey efsanelerinde dünyanın balinanın sırtında olduğuna ve balinanın hareket etmesinin depremlere neden olduğuna inanılır. Apollo güçlü bir şekilde yunuslarla bağlantılıdır ve onların şekline girebilmektedir. Bu formdayken "Apollo Delphinos (Yunus Apollo)" olarak adlandırılır (22). Eski Yunanlılar, yunusların müziği sevdiğine ve Apollon'un müzik tanrısı olduğuna inanırlar. Yunan mitolojisinde Odiseus, bir yunusun kalkanını deler. Ayrıca yine bu kültürün mitolojisinde yunus balıkları, tanrı Dionysos tarafından denize atılmış korsanlardır. Bu nedenle yunus balıkları insanlardan

korkmazlar ve gemilerine yeniden binebilmek için deniz araçlarının peşinden giderler (11). Amerikan yerlileri yunusları, dünyalar arası elçiler olarak kabul ederler. Denizciliğin ilk dönemlerinde yunuslar özellikle fırtına ve şiddetli rüzgarlarla ilişkili olarak hava tahminlerinde kullanılırlar (22).

Kanatlılar

Kuş (Genel): İnsanlar çok yaygın bir inanışla, çeşitli kuşlara tapıp onları totem olarak kabul etmişlerdir. Totemlerine tapınan kuşların tüyleri de kutsal kabul edilir ve giysilere takılır. Hititlerde tanrıların istek ve arzularının, kuşların davranışları, nasıl uçup nasıl kondukları ve gagalarını nasıl tuttuklarına bakılarak anlaşılabilceğine inanılır. Eski Romalılarda da kuşların yem yemelerinden çıkartılan anlama "signa ex tripudiis" ve uçuşlarından çıkartılan anlama ise "signa ex avibus" adları verilir. Kuş falı olarak adlandırılan bu inanışlar Hititlerde ve Eski Roma'da çok önemsenmiştir. Roma İmparatorluğunda kuşların davranışlarına bakılıp, bunlar incelenmeden hiçbir devlet işine karar verilip başlanmaz. Kuşa bakma (Oionoskopia) ya da kuş falı, Antikçağ Yunanlılarca da paylaşılan bir inanıştır. Buna göre, Zeus'un kuşu olduğuna inanılan kartal, Apollon'un kuşu olduğu düşünülen atmaca ve Athena'nın kuşu olan baykuşun uçuşları dikkatle incelenir ve bunlardan anlamlar çıkartılarak kehanetlerde bulunulmaya çalışılır. Gözlemci kişi yüzünü kuzeye döndüğünde, doğu yönünden uçan kuş (Deksios ornis) uğurlu, batı yönünden uçan kuş (Ep'aristera petomenos) ise uğursuz sayılır. İskandinav mitolojisinde de kuş diline daha doğrusu kuşların ötüşürken konuştuklarına inanılır (11). Pasifik Okyanusu'nda Papua ve Yeni Gine yerlilerinin yaptıkları bazı heykellerin yüzleri bir kuşu andırır. Bazılarının başı üzerinde ise bir kuş vardır. Bu durum, ölen birinin ruhunun öte dünyaya gidişine bir kuşun eşlik ettiği ya da ruhun kuşa göçtüğü şeklindeki bir inançla açıklanır (19). Nuh Tufanı'na benzer bir inanışa Sümer mitolojisinde de rastlanılır ve yine burada bir kuş başrolü oynar (14).

Karga: Genel olarak Yunan mitolojisinde uğursuz olarak kabul edilir. Nedeni de; tanrı Apollon'a kötü bir haber getirmesidir. Apollon da bu habere çok kızmış ve kargayı lanetlemiştir. O zamana değin beyaz renk olan karga, lanetlendikten sonra sonsuza değin siyah bir kuş haline gelmiştir. Tibet'de kargaların tanrılardan insanlara mesajlar taşıyan elçiler olduklarına inanılır. İskandinav mitolojisinde kargalara tanrısal nitelikler yüklenir. İskandinav tanrı Votan yanında daima iki karga gezdirir ve onlardan hiç ayrılmaz. Ayrıca Keltlerin bazı kollarında kargaya tapılır (11, 22). Alaska'daki Eskimoların inancına göre ise ilk canlı yaratık kargadır. Karanlıkta duran bu karga, bir gün kendi bilincine varır ve ardından ağaçlar dikip insanı yaratır (19).

Güvercin: Günahsız insanların ruhu olduğuna inanılır (11). Beyaz renginden dolayı aşkın ve barışın sembolüdür. Antik Mısır'da güvercinlerin dört bir yana doğru salınmasının ülkeye ve tanrılara iyi haberler getireceğine inanılmıştır. Halk güvercinlere saygı duymuş ve sevmiştir. Güvercin tanrıça Venüs'e adanmış olup, Venüs'ün Kythere'de bir tapınağı bulunmasından ötürü "Kythere Kuşu" adı verilir (22).

Kartal: Mısır ve İran geleneklerinde güneş tanrısı bir kartal olarak betimlenir. Kartallar şans sembolü olarak görülürler ve Zeus'a kurban edilirler. Kartal bazı durumlarda Zeus'un simgesidir; onun gücünü, zekasını ve kutsallığını simgeler. Romalılar kartallara "fırtına taşıyıcıları" adını vermiştir. Roma İmparatorluğunda hükümdarlar kartalı, güç ve otoritelerinin bir sembolü olarak görmüşlerdir. Bir imparator öldüğünde, rahip, onun ruhunun ölüm sonrasında yeniden doğduğunu sembolize etmek için bir kartalı salıverir. Navaho kızılderiileri, bu hayvanı en güçlü ve bilge yaratık olarak görür ve en yüksek ideallerinin bir sembolü ve köylerinin koruyucusu olarak kabul ederlerdi. İskandinav mitolojisinde tanrılar tanrısı Votan, bir yerden çıkmak için hemen kartala dönüşür. Yine aynı mitolojiden kuzey göğünün egemeni dev Hrasvelg bir kartal olarak tasarlanır ve fırtınalar onun uçarken kanatlarını çırpmasından meydana gelir. Eski Türklerin dini olan Şamanizm'de de kartal kutsallaştırılır ve ayrıca Yakut Türklerince kartala tapılır. İlk şamanın bir kartal olduğuna inanılır. Aynu'larda kartal yaratıcı tanrı olarak kabul edilmiştir. İkel toplulukların çoğunda kartal güneşin yaratıcısı ya da güneşin kendisidir ve onların ölenlerin ruhlarını öbür dünyaya götürdüklerine inanılır. Kartalın gelecekte haber verdiği de düşünülmüştür. Genel olarak kartal, göğün ve kozmolojik güçlerin simgesi sayılmış, yönetici üstün güçlerle insanlar arasında arabuluculuk yaptığı varsayılmıştır. Bu nedenlerden ötürü gelişmiş kültürlerde de genellikle kartalı öldürmek günah sayılmıştır (11, 19, 22).

Atmaca: Güneşi simgeleyen tanrı Horus, gökyüzünde burçlar üzerinde görülür ve bir atmaca şeklindedir. Bu kuş göklerde uçar ve tanrı Horus'u temsil eder (20).

Tavus Kuşu: Tanrıça, Hera tavus kuşunu hiç yanından ayırmaz. Gözlerini oyduğu bir canavarın renkli gözbebeklerini bu kuşun kuyruğuna serpiştirir. Latin mitolojisinde tavus kuşu savaş tanrısı Juno'ya adanır (22).

Şahin: Mısır tapınaklarında, Ra bazen şahin başlı olarak tasvir edilmiştir. Yunan ve Roma'da kuşun hızı, kutsama bilgisinin bir taşıyıcısı olarak Apollo ve Merkür ile ilişkilendirilmiştir. Benzer olarak Hindistan'da, şahinin cennetten kutsal ve iyileştirici özelliği olan, ölümsüzlüğü sağlayan "soma"yı getirdiğine inanılmaktadır (22).

Baykuş: Bilgelik tanrıçası Atena, resimlerde ona eşlik eden bir baykuşla tasvir edilir. Bundan dolayı baykuşun zekayla güçlü bir ilişkisi olduğuna inanılır ve tanrıların bir elçisi olarak kabul edilir. Yunan mitolojisinde Demeter'e kurban edilir, kutsal bir varlıktır (22). Yunan-Roma döneminde baykuş, Minerva'nın kuşu olarak tanınır (9).

Leylek: Mısırlılar, leyleklerin çocuklara ilişkin sorumlulukların bir sembolü olduğuna ve yaşlılıkla ilgili olduğuna inanırlar. Yine leyleği adalet getirici olarak kabul ederler. Yunan gizemcileri onu sadakat dolu ana tanrıça olarak görürler (22).

Kuşu: Kuşu aynı zamanda müzik tanrısı olan Apolla'ya atfedilir. Kuşuların öldükleri zaman ona özel bir şarkı söylediklerine inanılır. Antik İskandinav efsanesinde, Odin'in on üç kızının kuşu şekline girebildiği anlatılır. Kuşun beyaz rengiyle birlikte olduğunda bu, ay ve ay büyüleriyle güçlü bir ilişki oluşturur (22).

Kaz: Evrenin oluşumunda tanrı Ra'nın ilk biçimidir. Evren ilkin Nil nehrinin çamurlarından oluşmuş bir durumdur. Bir süre sonra bu çamurlu su azalıp kurumaya başlar ve sonuçta ortaya bir ada çıkar. Adanın üstündeyseniz bir yumurta vardır. Bir süre sonra bu yumurta çatlar ve içinden bir kaz çıkar. Hemen uçmaya başlayan bu kaz tanrı Ra'dır. Onun uçuşması karanlığı yok ederek adada canlı yaşamı başlatır. Tanrı Ra sırasıyla bitkileri, hayvanları ve insanları yaratır. Yine Eski Mısır'da Firavun Keops'un 110 yaşındaki mitolojik büyücüsü Dedı, birçok kehanetlerde bulunduğu gibi bir kazı önce ikiye ayırır sonra yapıştırarak canlandırabilmiş. Eski Romalılar da Capitolum'u kazların kurtardığına inanırlar (11). Hitit kaya kabartmalarında kaz-ördek türünden evcil hayvanların evlerde yetiştirildikleri görülür. Bunların etleri, Mısır ve Hititlerde özellikle din adamlarınca tüketilir (9). Aynı şekilde Eski Türklerde de kaz ve ördek eti, daha çok at eti tüketemeyen halk tarafından besin kaynağı olarak kullanılmıştır (18).

Tavuk: Kutsal sayılan bir kütmes hayvanı olup eski Türklerde egemenlik simgesidir. Oğuz Kaan sağ yanına kırk kulaç direk diktirip üzerine bir altın tavuk koyar; sol yanına da yine kırk kulaç direk diktirip üzerine bir gümüş tavuk koyar (11). Eski Türklerin "12 Hayvanlı Takvimi"nde yer almıştır (24). Britanya'da eski bir inanişaya göre yeni ay zamanı yumurtadan çıkan civcivler, diğerlerinden daha hızlı büyürler. Bunu ayın büyüme gücüyle dolu olmasına bağlarlar. Romalı askerler civcivleri kendileriyle beraber savaşa götürmüşler ve onların hareketlerinde bir işaret aramışlardır. Buna dayanarak tehlikeye karşı tüylerini büyü yapmakta ya da tıbbi amaçlı olarak kullanmışlardır. Civcivlerin tıbbi değeri çok daha önemlidir ve özellikle soğuk algınlığının tedavisinde kullanılırlar (22). Eski Türkler ve diğer Ural kavimlerinde tanrılar için horoz kurban edilir. Bu daha çok kendilerine yeni ev yaptıranların uydukları bir kuraldır. Buna göre, ev yapılıırken evin belirli bir köşesine bir tanrı gelip yerleşir. Aile halkının mutluluğu ve refahı, bu tanrının memnun edilmesine bağlı olduğundan, daha evin temeli atılırken ev tanrısına düz beyaz bir horoz kurban edilir (18).

Yarasa: Memeli bir hayvan olmasına karşın, fonksiyonel olarak uçuşa yetişine sahip oluşları nedeniyle, bu çalışmada kanatlı hayvanlar bölümünde değerlendirilmişlerdir. Yarasa, Romalılarda hasta şeytanın ve ölümün bir işaretidir. Karanlıkta görmesi nedeniyle yarasanın kanını gözlerle sürmenin görüşü keskinleştirdiğine inanılır. Yarasa kanı çeşitli büyülerde kullanılır. Doğu kültürlerinde yarasalar eğlencenin ve uzun bir hayatın sembolü olarak kabul edilirler. Babillilerde yarasanın ruhun sembolüdür. Orta Amerikalı kabileler karanlıkta uçabildikleri için yarasaları ruh rehberleri olarak görürler. Birçok Amerikan yerli kültüründe dünyanın döş yatağı olarak kabul edilen mağaralarda yaşadıkları için, yeniden doğuşun bir simgesi olarak algılanırlar. Bazı Afrika kültürlerinde ise yarasaların ölü ruhları taşıdıklarına inanılır. Ayrıca Avrupa ülkelerinde, geceleri mezarlardan çıkarak insanların kanını emerek yaşayan yarasalara vampir adı verilir ve bu inanç İskandinav kökenlidir (11, 22).

Mitolojik Hayvanlar

Ejderha: Çeşitli hayvanların özelliklerini bünyesinde toplayan ve bundan dolayı-belki- bütün hayvanların gücünü ve niteliklerini toplu olarak sembolize eden ve timsah ya da kertenkeleden köken alan canlılar olduklarına inanılır. Uzakdoğuda uzun ömürleri ve büyü güçleri nedeniyle bilgeliğin sembolüdürler. Bunların en büyüklerinden biri olan "Komodo Kertenkelesi" ejderha efsanelerinin bazılarında köken almaktadırlar (22). Çin Mitolojisinde çok sık rastlanan ejderha, pek çok tür hayvanın garip bir karışımı olarak bir devenin başına, bir erkek geyiğin boynuzlarına, bir canavarın gözlerine, bir ineğin kulaklarına, bir yılanın boynuna, bir midyenin göbeğine, bir sazan balığının pullarına, bir kartalın pençelerine ve bir kaplanın ayaklarına sahiptir. Kafasının üzerinde "Chi'ih muh"denilen büyük bir parça vardır. Gövdesi birleşik üç bölümden şekillenmiştir. Gövdesinde 117 adet bulunan pullardan 81 tanesi iyi (yang) etki gösterirken, 36 tanesi ise kötü (ying) etkiyle doludur. Böylece ejderha hem biraz koruyucu hem de biraz yok edicidir. Boyun altındaki pulları terstir ve her bir ayağında beş adet parmak bulunur. Bir erkek ejderha dışısından, tepesine doğru giderek incelen dalgalı bir boynuzla ayrılır. Ayrıca dişi ejderhanın burnu da düzdür. Kanatlı ejderhalar olduğu gibi, at-ejderha, boğa-ejderha, köpek-ejderha, kurbağa-ejderha ve balık-ejderha'da vardır. Ejderhaların en önemli düşmanı belki kaplanlar ama kaplan başlı ejderhalara da rastlanılır. Görüldüğü gibi ejderhalar diğer hayvanlara da dönüşebilirler (16).

Ejderhalar kesinlikle suyla ilgilidir. Yağmurun ve suyun efendisi, gök gürültüsünün tanrısı ya da yağmurun ve suyun tanrısı olarak anılırlar. Fırtınalar çıkarıcılar da vardır. Bazı mitolojilerde ışık tanrısıdır. Yeni doğmuş bir ejderha, bir solucan veya bir yılan ya da bir kertenkeleden daha büyük değildir. Ancak çok süratli gelişirler. Ejderhaların kemikleri olduğuna inanılan, fosillere ait kemiklerin tıbbi amaçlı olarak kullanıldıkları görülür. Ejderhaların yakınlarında kesinlikle tedavi edici özelliğe sahip şifalı otlar vardır. Ejderhalar derilerini dökerler ve bazen de kemiklerini fırlatıp atarlar. Beş ayrı renge sahip ejderha kemiklerinin iç organlara yönelik olarak tedavi edici etkileri bulunmaktadır. Buna göre mavi renk kemikler karaciğer ve safra kesesi; beyaz renk olanlar akciğer ve ince bağırsak; kırmızı renkliler kalp ve kalın bağırsak; siyah renktekiler böbrekler ve mesane; sarı renk kemikler ise dalak ve mide üzerine etkilidir. Ayrıca ejderhaların tükürüğünün de tedavi edici özellikte olduğu bildirilmektedir. Tanrıların, ejderhalar üzerinde yolculuk yaptıklarına inanılır (16).

Genel olarak yılan kuyruklu, kanatlı ve arslan pençeli mitolojik hayvanlar olan ejderhalar "uçan yılan" olarak da nitelendirilirler. Kaynağı Eski Babil ve Sümer inançlarıdır. Aslında her ulusun mitolojisinde ejderhalar vardır ve onlarla hep savaşılır (11). Germen kavimlerinin Nibelungen efsanelerinde ve ayrıca Yunan mitolojisi içerisinde korkunç ejderha motifleri vardır ve bunlar çeşitli kahramanlar tarafından öldürülürler (11). Yunanca ejderha "gözcü" demektir. Zaten ejderha, pek çok öyküde kutsal suların gözcüsü ve bekçisidir. Sümer, Babil, Akad ve Hititlerde erkek kahramanlar veya tanrılar ejderhaları öldürürler (6).

Mitolojide ejderha motifi Türk sanatında da Hint ve Çin sanatı kadar yaygındır (4). Türk mitolojisinde büyük yılan biçimli olarak betimlenen ejderhaların, üçten yediye kadar değişen sayıda başları bulunmaktadır. Yedi başlı ejderha anlamına gelen "büke" sözcüğü Yakut Türkleri tarafından büyüklere unvan olarak verilir. Ejderhaların kuyuların diplerinde sarayları vardır. İnsan eti yiyen ejderhalar, genç kızları buralara kaçıırırlar. Ejderha Türk mitolojisinde zaman zaman dünyayı taşıyan bir hayvan olarak da kabul edilir (25). Dört yön ile ilişkisi vardır ve gök ile yer-su kültürlerinin varlığı nedeniyle astrolojiyle ilişkili olarak farklı sembolik anlamlar yüklenmiştir. Türklerde bir ejderha kültüründen söz edilebilir. Ejderhaların, karanlık yer ejderi, gök ejderi, sarı ejder, ağaç ejderi ve kırmızı ejder gibi tipleri bulunmaktadır. Kökenini timsahtan aldığı ileri sürülür (4). Ejderha, Eski Türklerin "12 Hayvanlı Takvimi"nde de yer almıştır (24). Ejderha Çin'de olduğu gibi, Türklerde de bir hukuki sembol olarak kullanılmış olmalıdır (4).

Yunan mitolojisinde ejderha ile ilgili, diğer toplumların inançlarıyla paralellik gösteren öyküler anlatılır. Ekhidna adı verilen ejderhanın yeraltında ve yeryüzünde ne kadar korkunç köpek ve canavar varsa, hepsini yarattığına inanılır. Lerna Ejderi adlı dokuz kafalı bir yılan-ejder vardır. Herakles'in onun zehir saçan kafalarını kopardığına ve ölümsüz olan bir kafasını da bir kayanın altına gömdüğüne inanılır (6, 11).

Zümrüdüanka: Anka, Hüma, Semender, Devlet Kuşu, Phoenix, Simurg, Sirenk gibi adlarla da anılır. Dünyanın farklı yörelerinde çeşitli dinsel ve büyüsel etkileri olduğuna inanılan mitolojik bir kuş olup, bir sığırı ya da bir fili taşıyabilecek kadar büyüktür. Kaynağı Eski Mısır inançlarında bulunmakla beraber Çin'den İran mitolojisine kadar hemen her yerde yaygındır (11). Güvercine benzetilerek tasarlanan bu kuş, zümrüt yeşili kanatlara sahip olup, ayrıca altın renkli uzun tüyleri bulunan güzel sesli bir erkek kuş olarak imgenir. Kaf dağı'nın ardında yaşayan ve sadece kemikle beslenen bu kuşu kim öldürürse 40 gün içinde ölür ve üzerinden geçtiği kimselere de mutluluk getirir. Her zaman için dünyada tek olarak bulunan Anka kuşu 1700 yıl yaşar ve kendini ateşten yeniler. Öleceği zaman yuvasını ateşe verip kendisini yakar ve o yanarken de yeni ve genç bir Anka kuşu meydana gelir. Genç kuş babasının küllerini Heliopolis'deki güneş tapınağına götürüp bırakır. Kimin başına konarsa (devlet kuşu), ona büyük zenginlik ve mevki getirir. Yüzü insana benzer; gövdesi ise her hayvandan bir parça alınarak yapılmış olup boynu çok uzun ve ak bir halka ile sarıdır. Çinliler onu raks ve müziğin mucidi sayarlar. Çeşitli masallarda, onun geniş kanatları üstünde ülkeden ülkeye uçtuğu tasarlanan bu kuşun çoğunlukla insanlara görünmediğine de inanılır (4, 11).

Değişik kültürlerden Araplarda Roc, Hintlilerde Garuda, Yunanlılarda Salamandra ve İranlılarda ise Simurg ya da Semender olarak adlandırılır. Simurg (Otuz Kuş) efsanesi çok ünlüdür. Bu efsanede kuşlar kendilerine bir kral seçmek isterler. Krallığa Kaf dağında oturan Simurg'u uygun bulurlar. Hep birden gidip, ona bağlılıklarını bildirmek isterler. Yola çıkan kuşlardan bazıları, Kaf dağı çok uzak olduğu için yorgunluktan yolda ölürler. Amaçlarına ulaşmak için karşılarında çıkan engelleri aşmaya çalışırken, çok sayıda kuş daha ölür ve sonuçta milyarlarca kuştan geriye

yalnızca otuz kuş kalır. Onlarda bitkinlikten can çekişmektedirler. Güçlkle Kaf dağına varırlar. Burada tahta oturtulan kuşlar, okumaları söylenen önlendeki kağıdı okuduklarında, o zamana kadar bütün yaptıkları şeylerin o kağıtta yazılı olduğunu görürler. Bu arada Simurg belirir. Otuz kuş bir bakarlar ki karşılardaki Simurg kuşu, aslında kendilerinden başka bir şey değildir (4, 11).

Hintlilerce Garuda olarak adlandırılan aynı kuşun bir kartala benzediği ve kartalın gaga, pençe ve başına sahip olduğu ancak gövde, kol ve bacaklarının ise insan görünümünde olduğu bildirilmektedir. Garuda doğduğu zaman o kadar parlaktır ki, onu bir tanrı sanarak ibadet edenler olur. Garuda tanrı Vişnu'nun binek hayvanıdır. İlahi güçlere sahip olan Garuda'nın ulaşamaz güçlüğü ile kuvvetin iyiliğini fakat, bazı yaratıkları kaçırıp yemesiyle de kötülüğü temsil ettiği düşünülebilir. Hint mitolojisi. Garuda ile ilgili söylenceler yönünden çok zengindir (4). Bazı doğu toplumlarında ise Phoenix olarak adlandırılan bu efsanevi kuşun güneşin kuşu olduğu ve büyük bir ateşin küllerinden doğduğuna inanılır ve ona Heliopolis'te tapılır. Öldükten sonra dirilmenin bir simgesi olarak kabul edilen Phoenix, Ra (güneş tanrısı) ile yakından ilişkilidir. Eski Mısırlılarda Benu Kuş olarak adlandırılır ve tanrı Ra'nın formlarından biridir. Kaos ve karanlıktan çıkan hayatın ve ışığın sembolüdür. Asya'da Phoenix'in çok eski bir kuş olduğuna, çok uzun yaşadığına ve evrenin yaratılışına tanıklık ettiğine inanılır (4, 11, 22). Ayrıca "Stymphalos" adlı Arkadia kentinde gagaları ve pençeleri tunçtan, tüylerini ok gibi fırlatan "Stymphalos Kuşları" adlı mitolojik kuşların yaşadığı bir kent vardır ki bu kuşları daha sonra Herakles öldürmüştür (11).

Deniz Kızları: Deniz kızları olarak da adlandırılan sirenler; belden yukarısı kadın ve belden aşağısı balık olan köttüclü deniz perileridir. Deniz kıyılarındaki kayalıklarda yaşarlar ve hiçbir insanın dayanamayacağı kadar güzel seslidirler. Kayalıklarda dayanılmayacak güzellikte şarkılar söyleyerek denizcileri ve gemileri kayalıklara çekerek parçalarlar. Ünlü destanda Odysseus, gemicilerinin kulaklarını balmumuyla tıkayıp kendini de bir direğe bağlayarak onların sesine kapılmaktan kurtulur. Sirenleri gören hiç kimse sağ kalmadığından nasıl oldukları ve neye benzedikleri bilinmemektedir. Homeros onların kuş kanatlı olduklarını belirtir. İlkel denizcilikte kayalıkların birer ölüm yuvası olmaları nedeniyle tasarlanmış olabilecekleri bildirilmektedir. Yunan mitolojisinde kayalık korkusu nedeniyle kötüleştirdiği ve ölüm çağrıcıları olarak nitelendirdiği bu deniz kızları daha sonra şiirleştirilirler (11). İlk kez adları Odysseus'da geçen sirenler, kadın gövdeli, kuş kanatlı ve güzel sesli olarak tanımlanırlar. Sonradan Ortaçağın yarattığı ve özellikle kuzey folklorunda görülen figürlerin ve başka mitolojilerin etkisi altında sirenler kanatlı olmaktan çıkar ve yarı insan-yarı balık biçiminde mitolojik deniz kızlarına dönüşür. Bugün için de, sirenler ya da deniz kızları denildiğinde, belden yukarısı kadın, belden aşağısı pullarla kaplı ve yüzgeçli yaratıklar akla gelir. Bu imge Yunan mitolojisine tamamen yabancıdır. Yunan mitolojisindeki sirenlerin balıkla hiçbir ilişkisi bulunmamaktadır (7, 10, 13).

Tartışma ve Sonuç

Dini düşüncenin en önemli evrelerinden biri olarak kabul edilen zoomorfizm (animalizm) döneminde insanoğlu, hayvan biçimli tanrılara tapınmış ya da tanrılarını hayvan biçimli olarak düşlemiştir. Bu evrede birçok memeli hayvanın yanısıra; sürüngen, balık, kanatlı ve mitolojik hayvanları da kendi düşsel dünyasının zengin motifleri arasına yerleştirmiş ve bu hayvanlara önemli mitolojik roller vermiştir. İnsanoğlu bu evrede sadece yarıtı ve güçlü hayvanları değil, sevimli ve zayıf hayvanları da tanrı olarak kabullenmiş ve totemlerini yaparak bu canlılara tapmıştır. Ancak uygarlık geliştikçe, doğayı ve bunun belki de en önemli unsuru olan hayvanları kontrol altına alarak onları daha yakından tanıyan ve evcilleştiren insanoğlu, bir süre sonra tanrılarını yarı insan - yarı hayvan olarak düşlemiş, daha sonra ise tümüyle insan biçimli tanrılar tasarlamış ve antropomorfizm evresine geçmiştir (1, 2, 11, 19, 23).

Bu çalışmaya konu olan sürüngenlerin, kanatlıların, balıkların ve mitolojik hayvanların, memeli hayvanlara oranla mitolojik olaylarda daha az yer aldıkları ve mitolojik açıdan daha az öneme sahip oldukları görülmektedir. Sürüngenler içinde en önemli mitolojik motifi yılanlar oluşturmaktadır (3, 5, 6, 8, 11, 12, 16, 17, 20, 21). Yeraltına girip çıkması, deri (gömlük) değiştirmesi, zehrinin gücü ve ürkütücü görünümüyle gizemli bir hayvan olarak algılanması, yılanı diğer canlılardan daha farklı bir noktaya taşımış ve özellikle deri değiştirmesi nedeniyle sürekli olarak yaşlılıktan gençliğe geçişi yani ölümsüzlüğü, dolayısıyla yaşamı simgelemesi nedeniyle onu hekimliklerin sembolü haline getirmiştir (3, 5, 8). Yılan dışında kalan diğer sürüngenlerin genellikle dünyanın oluşumunda önemli roller üstlendikleri görülmektedir (7, 11, 12, 15, 17, 19, 22). Sürüngen, balık, kanatlı gibi hayvanların, günlük yaşam içerisindeki pratik ilişkilerden ve olaylardan çok, daha soyut olaylarda rol almalarının, toplum yaşamında memeli hayvanlara oranla daha az sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel öneme sahip oluşlarıyla açıklanabileceği düşünülmektedir. Ayrıca memeli hayvanların, sürüngen, balık ve kanatlı hayvanlara göre çok daha zeki ve gelişmiş olmaları, birçok memeli türün evcilleştirilerek insanla ortak bir yaşama geçmeleri ve bu şekilde insanı iyi tanımaları ve insan tarafından iyi tanınmaları mitolojik, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan memeli olmayan diğer canlılara üstünlüklerine neden olabilir.

Bu çalışmada, balıkların ve sürüngenlerin, kanatlı hayvanlara oranla daha az sayıda mitolojik olayda rol aldıkları izlenmektedir (7, 11, 16, 17, 19, 22). Bunda, balıkların ve sürüngenlerin belirli coğrafyalarda yoğunlaşırken, belirli coğrafyalarda hiç bulunmayışları ile bazı sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel faktörlerin etkili olabileceği düşünülmektedir. Kanatlı hayvanlar ise, özellikle uçuşa yeteneklerine, fiziki görünümünün güzelliğine ve melodik sesler üretmelerine bağlı olarak insanların dikkatini çekmiş ve beğenisini kazanmışlardır. Bunlara ek olarak bu hayvanların insanlarla kurdukları yakın ilişki, onların insanın gözündeki değerini artırarak mitolojik süreçte önemli roller üstlendirilmelerine neden olmuştur. Tanrılar, kanatlı hayvanların uçuşa yeteneklerinden faydalanmak üzere kuş şekline dönüşmüşler ve bu şekilde mitoloji için çok renkli motifler oluşturmuşlardır.

Çalışmamızda mitolojik hayvanlar başlığı altında değinilen varlıkların daha çok memeli-sürüngen-balık-kanatlı hayvanların en güzel, en güçlü ya da en korkutucu özelliklerinin bir sentezi ve tümüyle insan düşgücünün eseri oldukları görülmektedir (4, 6, 11, 16, 24, 25). Bu mitolojik hayvanların, kültürel üretime yönelik alanlarda düşgücünü harekete geçirerek masal, destan gibi sanat eserlerinin yaratılarak insanın tinsel gelişiminin sağlanması yolunda önemli bir hammadde oluşturduğu ileri sürülebilir.

Memeli hayvanların yanısıra, dünyamızı paylaştığımız sürüngenler, balıklar ve kanatlı hayvanların da mitolojik yönden zengin birer motif oldukları belirgindir. Bu mitolojik renklerin sadece sanat ve estetik değerler yönünden değil, dünyamızdaki ekolojik dengeler, soyu tükenen türler ve hayvan hakları yönünden de değerlendirilmesinin bu hareketlere olumlu katkıları olacağı düşünülmektedir. Ayrıca, tek tanrıci dinler aşamasına değin hayvanların bir bütün olarak mitolojik yolculuklarını veren böylesi bir çalışmanın, ileriki dönemlerde yapılacak ve tek tanrıci ilahi dinleri de kapsayacak şekilde genişletilmesinin veteriner hekimliği tarihi ve kültür tarihi açısından son derece olumlu sonuçlar vereceği düşünülmektedir.

Kaynaklar

1. **Anonim:** Dinler Tarihi ve Ansiklopedisi. Gelişim yayınları. Gelişim Basım ve Yayın A. Ş. İstanbul, 1977; 481-722.
2. **Armutak, A.:** Doğu ve Batı mitolojilerinde hayvan motifi. I. Memeli hayvanlar. İstanbul Üniv. Vet. Fak. Derg., 2002; 28 (2), 411-427.
3. **Başar, Z.:** Halk Hekimliğinde ve Tıp Tarihinde Yılan. Atatürk Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Yayınları No: 3, Kalite Matbaası, Ankara; 1978; 1-105.
4. **Çoruhlu, Y.:** Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi. Seyran Kitapçılık. İstanbul, 1995; 1-286.
5. **Demirhan-Erdemir, A.:** Tıp Tarihi ve Deontoloji. Güneş&Nobel Yayınları. Bursa, 1996; 187-194.
6. **Ergener, R.:** Anatanrıçalar Diyarı Anadolu. Yalçın Yayınları, İstanbul, 1988; 49-60.
7. **Erhat, A.:** Mitoloji Sözlüğü. Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984; 1-325.
8. **Erk, N.:** Veteriner Tarihi. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi yayınları No: 195. Ankara, 1978; 1-26.
9. **Eyüboğlu, İ. Z.:** Anadolu Uygarlığı. Der Yayınları. İstanbul, 1981; 118-124.
10. **Hamilton, E.:** Mitologya. (Çev. Ülkü Tamer). Varlık Yayınları, İstanbul, 1988; 11-243.
11. **Hançerlioğlu, O.:** İnanç Sözlüğü. Remzi Kitabevi. İstanbul, 1975; 1-861.

12. **Herodot:** Herodot Tarihi. (Çev. Müntekim Ökmen). Remzi Kitabevi. İstanbul, 1983; 105-115.
13. **Homeros:** Odysseia. (Çev. Azra Erhat-A. Kadir). Cem Yayınları. İstanbul, 1984; 1-430.
14. **Hooke, S. H.:** Ortadoğu Mitolojisi (Çev. Alaeddin Şenel). İmge Kitabevi. Ankara, 1991; 1-224.
15. **İnan, A.:** Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 1987; 219-231.
16. **Mackenzie, D. A.:** Çin-Japon Mitolojisi. (Çev. Koray Akten). İmge Kitabevi. Ankara, 1996; 49-80.
17. **Marriot, A., Rachlin, C. K.:** Kızılderi Mitolojisi (Çev. Ünsal Özünlü). İmge Kitabevi. Ankara, 1994; 1-294.
18. **Orkun, H. N.:** Eski Türklerde Evcil Hayvanların Tarihçesi. Yeni Matbaa. Ankara, 1954; 1-43.
19. **Örnek, S. V.:** 100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane. Gerçek Yayınevi. İstanbul, 1988; 1-231.
20. **Özer, Y. Z.:** Mısır Tarihi. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 1987; 55-57.
21. **Peterich, E.:** Küçük Yunan Mitologyası. (Çev. Yakup Baydar). Maarif Basımevi, Ankara, 1959; XIII+1-166.
22. **Telesco, P.:** Folkways. Llewellyn Publications. St. Paul, Minnesota, 1995; 21-44.
23. **Topuz, H.:** Kara Afrika. Milliyet Yayınları. İstanbul, 1971; 203-259.
24. **Turan, O.:** Oniki Hayvanlı Türk Takvimi. DTCF Yayınları, Tarih Serisi, No: 3, Ankara, 1941; 1-139.
25. **Uraz, M.:** Türk Mitolojisi. Mitologya Yayınları. İstanbul, 1992; 1-340.